

УДК 343.139; 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.24>

ДОПИТ ПІДОЗРЮВАНОГО ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Жовтан Ю.В.*доктор філософії, адвокат,
керуючий партнер АО UnityLex.
ORCID: 0000-0002-4595-2887*

Жовтан Ю.В. Допит підозрюваного через призму європейських стандартів.

У статті досліджуються особливості допиту підозрюваного через призму дотримання принципів верховенства права і презумпції невинуватості, що закладені в Європейській конвенції з прав людини. Відзначається, що визначені в оновленому українському кримінальному процесуальному законодавстві права підозрюваного віддзеркалюють основні європейські стандарти дотримання прав людини. Це є суттєвою ознакою зміни парадигми кримінального процесу в Україні. Але на часі великою проблемою є їх втілення в національну практику проведення досудового розслідування.

Проаналізовані права особи, яка була затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та їй було письмово повідомлено про підозру в порядку статей 276–279 Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, звертається увага, що за чинним законодавством підозрюваний має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри. Він має право в будь-який момент відмовитися давати показання і відповідати на запитання. Також підозрюваний користується правом на кваліфіковану правничу допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. Має право на зустріч із захисником до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування. Важливим є й право на присутність адвоката під час допиту і зустрічі з ним після допиту без обмеження в часі та кількості. Наведені права зумовлюють обов'язковість проведення допиту підозрюваного відразу після вручення йому письмового повідомлення про підозру. Водночас констатується поширена практика відмови слідчих від проведення допиту підозрюваних за клопотанням сторони захисту, що оцінюється як порушення права на захист. На основі проведеного аналізу сформульовані висновки, які спрямовані на втілення європейських стандартів дотримання прав підозрюваного. Вони стосуються, перш за все, того, що метою допиту не має бути визнання вини підозрюваним під час його допиту без роз'яснення права на мовчання, права присутності на допиті захисника та інших прав.

Ключові слова: оновлена парадигма кримінального процесу, права підозрюваного, права людини, право на захист, верховенство права, презумпція невинуватості.

Zhovtan Y.V. Interrogation of a suspect through the prism of European standards.

The article examines the features of interrogation of a suspect through the prism of compliance with the principles of the rule of law and the presumption of innocence, which are enshrined in the European Convention on Human Rights. It is noted that the rights of a suspect defined in the updated Ukrainian criminal procedural legislation reflect the main European standards of compliance with human rights. This is a significant sign of a change in the paradigm of criminal proceedings in Ukraine. But at the moment, a big problem is their implementation in the national practice of conducting pre-trial investigations.

The rights of a person who was detained on suspicion of committing a criminal offense and was notified in writing of the suspicion in accordance with Articles 276–279 of the Criminal Procedure Code of Ukraine are analyzed. In particular, it is noted that under the current legislation, the suspect has the right to protection, which consists in providing him with the opportunity to provide oral or written explanations regarding the suspicion. He has the right to refuse to testify and answer questions at any time. The suspect also has the right to qualified legal assistance from a defense attorney who has been selected or appointed. He has the right to meet with a defense attorney before the first interrogation, subject to conditions that ensure confidentiality of communication. The right to the presence of a lawyer during interrogation and to meet with him after interrogation without limitation in time and number is also important. The above rights make it mandatory to interrogate the suspect immediately after he is served with a written notice of suspicion. At the same time, there is a widespread practice of investigators refusing to interrogate suspects at the request of the defense, which is assessed as a violation of the right to defense. Based on the analysis, conclusions were formulated that are aimed at implementing European standards for observing the rights of the suspect. They relate, first of all, to

the fact that the purpose of interrogation should not be to obtain the suspect's admission of guilt during his interrogation without explaining the right to remain silent, the right to have a lawyer present during interrogation, and other rights.

Key words: updated paradigm of criminal proceedings, rights of the suspect, human rights, right to defense, rule of law, presumption of innocence.

Постановка проблеми. Допит є слідчою (розшуковою) дією, на проведення якої витрачається найбільше часу у кримінальному провадженні, що робить його надзвичайно важливим процесуальним способом отримання доказів. Його особливістю є те, що кожного разу він є маленьким дослідженням особистості певного учасника кримінального провадження з метою отримання відомостей, які зберігаються у його пам'яті. З цієї точки зору під час досудового розслідування особливий інтерес представляє допит підозрюваного, щодо якого стороною обвинувачення були отримані докази, які надають підстави припускати з певним ступенем достовірності причетність до скоєння кримінального правопорушення. Адже ніхто інший не може знати більше про його механізм ніж особа, яка за обґрунтованим припущенням скоїла кримінально караний вчинок. Водночас кримінальним процесуальним законодавством враховується, що до кримінальної відповідальності може бути помилково притягнута й фактично невинна особа, що вимагає дотримання певних процедур і гарантій. У зв'язку з цим в Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року (далі КПК України) були імплементовані європейські стандарти дотримання прав людини, але практика їх реалізації не завжди відповідає міжнародному праву і рішенням Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ). Ці проблемні питання є актуальними у кримінальному провадженні як з точки зору сторони захисту, так і сторони обвинувачення, а їх правильне вирішення буде свідчити про дотримання принципів верховенства права і презумпції невинуватості.

Стан дослідження проблеми. Проблеми підготовки і проведення допиту підозрюваного на стадії досудового розслідування здавна привертала увагу фахівців у галузі кримінального процесу і криміналістики. Особливо актуальними стали такі дослідження після оновлення кримінального процесуального законодавства 2012 року, вони констатують певні проблеми в сучасних умовах (І.В. Гловюк, В.В. Баранчук [1], О.В. Бобровник [2], Б.А. Бурбело [3], А.Ф. Волобуєв, Ю.М. Мирошніченко [4], В. Клочков, А. Гурська [5], З.М. Топорецька [6] та ін.). Але в низці публікацій спостерігається суттєвий вплив уявлень, що базуються на тлумаченнях минулого законодавства і практики його застосування, що в умовах сучасної доктрини кримінального процесу, яке базується на стандартах демократичного суспільства, є неприйнятним.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей проведення допиту підозрюваного через призму європейських стандартів і визначення шляхів усунення недоліків, які впливають на судові рішення.

Виклад основного матеріалу. Про значущість допиту підозрюваного, як однієї з обов'язкових слідчих дій, писав ще Ганс Гросс, який стверджував, що допит цієї особи повинен ґрунтуватися на законі і слідчого ніколи не повинно покидати відчуття, що вона може бути невинно запідозреною особою [7, с. 139]. Згідно ч. 1 ст. 42 КПК України особа набуває статусу підозрюваного у двох випадках: 1) при повідомленні про підозру у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, коли під час досудового розслідування були отримані достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення; 2) при затриманні особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Особливістю другого випадку є те, що процесуальна дія із затримання особи може здійснюватися до відкриття кримінального провадження (внесення відомостей в ЄРДР) і без ухвали слідчого судді, суду. Але вона обов'язково повинна супроводжуватися складанням протоколу затримання, у якому зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК України; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору (ч. 5 ст. 208 КПК України). Таким чином протокол затримання є процесуальним документом, яким фіксується той факт, що особу затримали під час вчинення кримінального правопорушення або замаху на його вчинення, вилучили у неї речові докази, що у сукупності є підставою для внесення відомостей до ЄРДР. При цьому затриманій особі повинно бути вручене письмове повідомлення про підозру не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її фактичного затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті)

закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 278 КПК України).

Після вручення особі письмового повідомлення про підозру, роз'яснення його змісту і прав підозрюваного цілком логічною з боку сторони обвинувачення є пропозиція дати пояснення щодо обставин, що викладені у цьому процесуальному документі. Це видається важливим з точки зору того, що повідомлення про підозру фактично є версією слідства, яка потребує перевірки, а відтак повідомлення про підозру може змінюватися або взагалі замінюватися на нове, що зобов'язує сторону обвинувачення виконувати дії, передбачені статтею 279 КПК України. Але на практиці, далеко не завжди слідчі проводять допит особи після вручення їй письмового повідомлення про підозру, що в певних ситуаціях може розглядатися як порушення права на захист. Тому ця обставина обумовлює необхідність дослідження проблеми проведення допиту підозрюваного через призму європейських стандартів.

Важливо підкреслити, що згідно з п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України повідомлення про підозру означає якісно новий етап досудового розслідування, який позначається поняттям «притягнення до кримінальної відповідальності». Видається, що немає потреби в наведенні аргументів щодо значущості такого процесуального рішення для особи, якої воно стосується. Саме у зв'язку з цим у кримінальному провадженні з'являється сторона захисту, яка наділяється досить широкими можливостями щодо з'ясування обставин, які спростовують підозру, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваної особи. З урахуванням цього є сенс більш детально проаналізувати надані національним законодавством права сторони захисту в контексті дотримання міжнародного права і рішень ЄСПЛ.

1. Підозрюваний має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правничою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені законодавством (ч. 1 ст. 20 КПК України). Наведене положення розвинуто в пунктах 4, 5, 8 ч. 3 ст. 42 КПК України, згідно яких підозрюваний наділений правом давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати і відповідати на запитання, а також збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази.

2. При реалізації права давати показання для свого захисту підозрюваний користується правом на кваліфіковану правничу допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. Захисник зобов'язаний використовувати ті засоби захисту з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, які передбачені кримінальним процесуальним законодавством (ч. 1 ст. 47 КПК України). Так, підозрюваний має право на зустріч із захисником до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування. Також важливим є право на участь адвоката під час допиту і зустрічі з ним після допиту без обмеження в часі та кількості (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України). Безумовно ці положення відповідають європейським стандартам, закладених в статтях 6 і 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та є їх фактичною імплементацією в українське законодавство.

Викладені в національному процесуальному законодавстві процесуальні приписи однозначно свідчать, що проведення першого допиту підозрюваного є обов'язковим для слідчого після вручення ним повідомлення про підозру. Такий обов'язок витікає з того, що підозрюваний має право захищатися шляхом надання показань і слідчий має надати йому таку можливість. Й хоча окремі адвокати підкреслюють, що надання показань не є обов'язком підозрюваного (що є цілком справедливим), а його правом [5], то для слідчого проведення допиту підозрюваного є обов'язком. Звичайно, підозрюваний може й відмовитися від надання будь-яких пояснень, але слідчий у всякому разі повинен продемонструвати готовність вислухати аргументи щодо змісту підозри. І це не буде поступкою захисту, в цьому є великий сенс і для сторони обвинувачення. Він полягає не в спонуканні будь за що до визнання вини (це хибна мета), до чого іноді прагнуть слідчі, а в демонстрації прагнення до встановлення істини.

Після початку допиту підозрюваний може обрати лінію поведінки і в будь-який його момент має право відмовитися відповідати на запитання, а слідчий після отримання такої заяви зобов'язаний одразу його зупинити (ч. 4 ст. 224 КПК України). Протокол такого допиту з фіксацією відмови від дачі показань буде свідчити про надання слідчим можливості підозрюваному захищатися шляхом надання відповідних пояснень. Такий підхід до спілкування слідчого зі стороною захисту значно підвищує його авторитет, оскільки свідчить про високий рівень професійної підготовки, що стосується знань кримінального процесуального законодавства і відповідних положень міжнародного права. Водночас зовсім неприйнятними є непоодинокі випадки, коли слідчий відмовляється від проведення допиту. При цьому типовим аргументом є те, що сторона обвинувачення не бачить

потреби у такому допиті. Подібне рішення та його аргументація безумовно є порушенням права на захист, передбаченого ч. 1 ст. 20 КПК України.

Відмова слідчого від проведення допиту особи, якій було повідомлено про підозру, також має й інший негативний наслідок. Він стосується забезпечення повноти і неупередженості розслідування, що є принципово важливою умовою виконання завдань кримінального провадження. Виявлення ставлення особи до змісту врученої письмової підозри, отримання (чи неотримання) відповідних пояснень є досить важливим для побудови методики досудового розслідування. Реагування сторони захисту на зміст підозри, як видається, є тим фактором, який суттєво впливає на визначення тактичних завдань розслідування і відповідних засобів їх вирішення. Відмова слідчого від проведення допиту підозрюваного, який, наприклад, прагне повідомити про своє алібі, свідчить про небажання досліджувати обставини, які можуть суттєво вплинути на формулювання обвинувачення. Така позиція нічого окрім шкоди не надає результатам розслідування, оскільки буде свідчити про його неповноту та упередженість. Наприклад, відсутність у матеріалах справи результатів перевірки алібі підозрюваного під час досудового розслідування може виявитися під час судового розгляду. Заява обвинуваченого про своє алібі у судовому засіданні і відсутність у прокурора доказів, що спростовують його, створює ситуацію, коли перевірка алібі здійснюється у залі судового засідання. І встановлення у суді факту неспростовності алібі підозрюваного під час досудового розслідування, при наявності таких можливостей у сторони обвинувачення, розглядається в адвокатському середовищі як підстава для визнання представлених прокурором доказів недостовірними і недопустимими [8, с. 100].

Потрібно звернути увагу, що, не дивлячись на суттєву зміну парадигми кримінального процесу з точки зору дотримання прав людини, допит підозрюваного продовжує розглядається в суто обвинувальному аспекті, коли його завданням визначається викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення і спонукання її до визнання вини. Нажаль, багато років існує і користується популярністю рекомендація проводити допит підозрюваного «одразу після його затримання, не даючи йому можливості обмірковувати своє становище, обрати лінію поведінки, проаналізувати обсяг доказової інформації, що має слідчий, та протистояти досудовому розслідуванню» [9, с. 484]. Відтак допит проводиться з використанням психологічного тиску на підозрюваного з використанням певних засобів впливу з метою створення ситуації, сприятливої для «самовикриття». У зв'язку з цим потрібно зазначити, що обрання слідчим подібної тактичної лінії, орієнтованої на самовикриття підозрюваного під час допиту, не узгоджується з обов'язковим роз'ясненням права на мовчання. Стаття 63 Конституції України проголошує, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист. Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Відтак підозрюваний не може примушуватися давати показання, які можуть бути використані для обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення.

В міжнародному праві і судовій практиці право особи не свідчити проти себе отримало назву «Правило Міранди». Його поява пов'язана з рішенням Верховного суду США, прийнятим в 1966 р. у справі «Ернесто Міранда проти штату Арізона». Сутність справи полягала у тому, що громадянин Міранда був затриманий працівниками поліції, взятий під варту і після проведених допитів зізнався у вчиненні злочину. Але перед процесуальними діями, співробітники поліції забули йому нагадати про те, що він має право зберігати мовчання (не давати показань) і право на адвоката. Проте окрім зізнання у справі були й інші докази вчинення Мірандою грабежів і насильства, за сукупністю яких він і був засуджений до ув'язнення. Під час судового розгляду головним аргументом сторони захисту було те, що при затриманні підозрюваного йому не були належним чином роз'яснені його права. А відтак, на думку адвоката Мура, визнання вини Мірандою та інші докази, які у зв'язку з цим були отримані з порушеннями, повинні бути вилучені зі справи. Усі судові інстанції, окрім Верховного суду, адвокат Мур програв. І тільки найвища судова інстанція країни задовольнила клопотання адвоката. У своєму рішенні Верховний суд підкреслив, що будь-які свідчення, можуть бути використані в суді тільки в тому випадку, коли сторона обвинувачення може довести, що підозрюваний перед допитом був поінформований про право на адвоката і право не свідчити проти себе. Справа Міранди була переглянута, але він все ж таки був засуджений до тюремного ув'язнення без використання його власних зізнань завдяки наявності інших доказів [10]. З того часу цей прецедент використовується в країнах англосаксонського права, як «Правило Міранди».

В контексті розглянутих європейських стандартів прав підозрюваного, імplementованих у чинний КПК України, видаються обґрунтованими сумніви А.Ф. Волобуєва щодо доцільності надання права стороні обвинувачення проводити допит підозрюваного в присутності кількох раніше вже допитаних осіб, передбаченого в ч. 9 ст. 224 КПК України [11, с. 308]. Видається, що ідея «допити» підозрюваного до визнання ним вини за вчинене кримінальне правопорушення шляхом

психологічного впливу присутності раніше допитаних осіб не узгоджується з розглянутими вимогами національного і міжнародного законодавства. Окрім того така ідея втрачає будь-який сенс з врахуванням того, що обвинувачений обов'язково допитується у суді (якщо він не відмовився від давання показань) з можливістю проведення «шахового» допиту, який є вельми схожим на одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити наступні висновки:

1) право підозрюваного захищатися після отримання письмового повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення шляхом надання усного або письмового пояснення з приводу підозри (ч. 1 ст. 20 КПК України) зобов'язує слідчого проводити його допит відразу після вручення вказаного повідомлення;

2) аргументом відмови слідчого від проведення допиту підозрюваного не може бути посилення на те, що підозрюваний може відмовитися давати показання з приводу підозри (це його право);

3) з огляду на обов'язковість допиту обвинуваченого у суді учасниками судового провадження хибним є прагнення слідчого до визнання вини підозрюваним під час його допиту без роз'яснення права на мовчання, права присутності на допиті захисника та здійснення неправомірного тиску, у тому числі з використанням психологічного впливу присутності раніше допитаних осіб (застосування ч. 9 ст. 224 КПК України);

4) основною метою допиту підозрюваного під час досудового розслідування має бути отримання його пояснень для їх врахування при забезпеченні повноти і неупередженості слідства;

5) неухильне і скрупульозне дотримання прав підозрюваного під час його допиту є важливою передумовою реалізації принципів верховенства права і презумпції невинуватості оновленої парадигми кримінального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранчук В.В. Тактика встановлення психологічного контакту при допиті: монографія / за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2019. 196 с.
2. Бобровник О.В. Допит підозрюваного як засіб отримання доказів у досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди суддями. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. Харків, 2017. С. 53-54. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/20.pdf.
3. Бурбело Б.А. Окремі аспекти вивчення особи підозрюваного під час слідчих (розшукових) дій. *Юридична наука*. № 3(105). 2020. С. 345–351.
4. Волобуєв А.Ф., Мирошниченко Ю.М. Допит у кримінальному провадженні: досудове розслідування і судовий розгляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія "Право". Вип. 87 ч. 4. 2025. С. 50–65. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.7>.
5. Клочков В., Гурська А. (2020). Допит підозрюваного як інструмент сторони захисту. *Юридична газета*. № 10 (716). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/dopit-pidozryuvanogo-yak-instrument-storoni-zahistu.html> (дата звернення 11.01.2025).
6. Топорецька З.М. Проблеми допиту підозрюваних (обвинувачених) при розслідування злочинів з корисливим мотивом. *Правові відносини: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції за різними юридичними напрямками* (м. Київ 21 жовтня 2012р.). Київ, 2012. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1284.
7. Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. Munchen. J. Schweitzer, 1908. / Керівництво для слідчих суддів як система криміналістики. Київ: «Центр учбової літератури», 2021. 1080 с.
8. Зейкан Я.П. Про недопустимі докази. Методичні рекомендації для адвокатів. Харків: Фактор, 2019. 128 с.
9. Строк І.А. Особливості тактики допиту підозрюваного у вчиненні умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання. *Юридична наука*. 2019. № 11(101). С. 483-490. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d32e3a7a-6316-4379-94c3-5ac50555044a/content>.
10. Правило Міранди або Ви маєте право зберігати мовчання та право на адвоката. URL: https://protocol.ua/ru/pravilo_mirandi_abo_vi_maete_pravo_zberigati_movchannya_ta_pravo_na_advokata.
11. Волобуєв А.Ф. Одночасний допит кількох вже допитаних осіб в слідчій і судовій практиці. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Вип. 19(31). 2025. С. 304–310. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2025.19.31.304-310>.